ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК: 330.322.3

С. О. Полковниченко, к.е.н., доцент,
Ю. В. Гребенюк, студентка,
В. М. Яцун, студентка

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті досліджуються сучасні тенденції та проблеми інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності в Україні. Визначено сутність поняття «інвестиційне забезпечення природоохоронної діяльності», з'ясовано особливості природоохоронних інвестицій. Проаналізовано сучасний стан інвестування природоохоронної діяльності в Україні. Систематизовано основні причини недостатнього інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності. Розглянуто регіональні особливості залучення інвестицій у сферу природоохоронної діяльності. Визначено шляхи активізації інвестування природоохоронної діяльності України.*

Ключові слова*: природоохоронна діяльність, природоохоронні інвестиції, капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, джерела фінансування природоохоронних заходів.*

С. А. Полковниченко, к.э.н., доцент,
Ю. В. Гребенюк, студентка,
В. Н. Яцун, студентка

ИНВЕСТИЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация. *В статье исследуются современные тенденции и проблемы инвестиционного обеспечения природоохранной деятельности в Украине. Определена сущность понятия «инвестиционное обеспечение природоохранной деятельности», выяснены особенности природоохранных инвестиций. Проанализировано современное состояние инвестирования природоохранной деятельности в Украине. Систематизированы основные причины недостаточного инвестиционного обеспечения природоохранной деятельности. Рассмотрены региональные особенности привлечения инвестиций в сферу природоохранной деятельности. Определены пути активизации инвестирования природоохранной деятельности Украины.*

Ключевые слова: *природоохранная деятельность, природоохранные инвестиции, капитальные инвестиции на охрану окружающей природной среды, текущие затраты на охрану окружающей природной среды, источники финансирования природоохранных мероприятий.*

S. O. Polkovnychenko, candidate of economic sciences, associate professor,
Yu. V. Hrebeniuk, student,
V. M. Yatsun, student

INVESTMENT SUPPORT FOR ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN UKRAINE

Abstract. *The article deals with the current trends and problems of investment support for environmental activities in Ukraine.*

© Полковниченко С. О., 2013
© Гребенюк Ю. В., 2013
© Яцун В. М., 2013

The concept of "investment support for environmental activities" is defined as a set of investment resources needed to implement environmental protection measures aimed at conservation, improvement and efficient use of natural resources potential.

The features of environmental investment are ascertained. They include: attracting a large number of environmental managers; direct connectivity with natural processes, orientation not only to restoration of natural environment, but also to prevention of negative human impact on nature; systemic implementation in time and space; visibility, transparency, distinctness, clarity of goals. The immediate objective of environmental investment is not making profits. The result of this type of investment is the production of public good that cannot be appropriated by a single individual and that will be used by all members of society. Within the major areas of environmental activities we single out the main types of environmental investment: resource-saving, resource-reproducing, environment-protecting, nature-conserving.

The state of investment in environmental activities in Ukraine during 2000-2011is analyzed. In the process of this analysis the upward trend of both the total expenditures of business entities on environmental protection (except for 2009), and capital investment and operating costs has been discovered. It was noted that a very high share of operating costs on environmental protection (68-81% of total costs during 2000-2010, 65.1% in 2011) and a very low percentage of capital investment (within 19-32%; 34.9% in 2011) are still witnessed in Ukraine. At the same time 74.9% of fixed assets in Ukraine have finished their service life-cycle and need replacing. Expenditures on the operation and maintenance of the environmental facilities of such level of deterioration are significant, but their efficiency is low.

It has been emphasized that a significant share in the structure of capital investment and operating costs on environmental protection in Ukraine responds to purification of wastewaters, waste management and air and climate protection. The main source of investment in the environmental protection and efficient environmental management is own funds of the enterprises. The share of public funds in the structure of sources of financing environmental activities is insignificant, unstable, fluctuating, thus, demonstrating periodic alternation of growth and contraction.

The conducted study shows that compared to the potential need in the investment in environmental activities, the available investment resources are small in amount and are used inefficiently. The main reasons for the insufficient investment support for environmental activities are systematized in the article.

Regional peculiarities of attracting investment in the area of environmental activities are clarified by the authors. The research of investment inflows into Ukrainian regions shows a significant deviation from uniform distribution, indicating the concentration of capital investment in a limited number of regions. The highest expenditures on environmental protection (in absolute indices) during 2009-2011 were immanent to such oblasts as: Dnipropetrovsk, Donetsk, Zaporizhia and Lugansk. The most dangerous industrial facilities polluting the environment are situated in these oblasts. On the contrary, the lowest expenditures were observed in Ternopil, Transcarpathian and Chernivtsi oblasts.

The growth rates of investment at the regional level are also studied in the paper. Hereby, it is underlined that Kiyv oblast underwent significant changes during the studied period. Investment has been increased also in other regions: the Autonomous Republic of Crimea, the City of Kyiv and Kharkiv oblast. However, the decreasing growth rates of capital investment and operating costs during the study period were witnessed in Ternopil, Khmelnytsky, Luhansk oblasts.

It was found out that capital investment in the protection and efficient use of natural resources from the state budget is allocated to the regions unevenly as well.

The ways to accelerate investment in environmental activities in Ukraine, which include: improvement of environmental and investment legislation, particularly in the areas of taxes, credit and pricing policies; identification and implementation of measures aimed at resolving priority environmental issues; creation of a favorable investment climate; use of the system of economic incentives, namely: providing tax discounts for the sales of eco facilities, benefits given for accelerated depreciation of purifying equipment, subsidies, soft loans for environmental equipment, etc.; ensuring of transparency of

formation and use of funds for environmental protection measures and, in particular, of targeted ecological purposes are identified by the authors.

Keywords: *environmental activities, environmental investment, capital investment in environmental protection, operating costs on environmental protection, sources of financing environmental activities.*

Актуальність теми дослідження. Зміни природних систем, що відбулися протягом тисячоліть, призвели до різкого погіршення стану навколишнього природного середовища, який є важливим фактором життєдіяльності людини і розвитку економіки. Основою розв'язання гострих соціально-економічних і ресурсо-екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку, яка має забезпечити баланс між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Серед чинників, які зумовлюють екологічну ситуацію в країні і відіграють важливу роль у вирішенні проблем сталого розвитку економіки, особливе місце посідають екологічні інвестиції в цілому, і природоохоронні інвестиції зокрема.

Постановка проблеми. Досить довго люди вважали, що екосистема може самостійно долати антропогенне навантаження, а тому інвестиції в збереження навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу не потрібні. Але науково-технічний і економічний розвиток суспільства створює дестабілізуючий вплив на природне середовище та порушує його рівновагу, послаблюючи здатність екосистем до самовідновлення. Сьогодні стає зрозумілим, що без нарощування інвестиційних ресурсів, поліпшення структури інвестиційних джерел та оптимізації напрямів їх вкладення досягнення позитивних результатів у сфері охорони навколишнього природного середовища є неможливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інвестування охорони та раціонального використання природних ресурсів присвячено багато наукових праць, серед яких доцільно відмітити роботи таких науковців, як Н. М. Андрєєва, В. О. Аніщенко, С. В. Арестов, Б. М. Буркинський, О. І. Вишницька, О. В. Кліменко, К. М. Крамаренко, С. І. Рассадникова, О. М. Федчак, М. А. Хвесик та ін. У роботах зазначених вчених розглядаються питання екологізації інвестиційної діяльності, інвестиційної привабливості природокористування, реформування інвестиційного забезпечення природокористування та ряд інших проблем. Проте вважаємо, що питання інвестування природоохоронної діяльності залишаються вкрай актуальними і потребують постійного аналізу.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження сучасних тенденцій та проблем інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі використовується цілий ряд термінів для позначення інвестицій у сферу охорони навколишнього природного середовища: екологічні інвестиції, екологічно орієнтовані інвестиції, природоохоронні інвестиції, інвестиції в природокористування, природозберігаючі інвестиції, інвестиції в охорону навколишнього середовища, «зелені інвестиції» тощо [1; 2; 3; 13; 17].

Об'єктом нашого дослідження є природоохоронна діяльність, тому ми будемо оперувати поняттям «природоохоронні інвестиції» або «інвестиції у природоохоронну діяльність».

Розглядаючи екологічні інвестиції, окремі вчені (наприклад, Н. М. Андрєєва, С. В. Арестов) дотримуються точки зору, що природоохоронні інвестиції є складовою екологічних інвестицій [1; 2]. О. І. Вишницька, навпаки, ототожнює екологічні інвестиції й інвестиції у сферу природокористування [3].

Для того, щоб розкрити суть «природоохоронних інвестицій», необхідно, на наш погляд, розглянути зміст понять «охорона навколишнього природного середовища» та «інвестиції».

Охорона навколишнього природного середовища – це сукупність державних, адміністративних, правових, економічних, політичних і суспільних заходів, спрямованих на раціональне використання, відтворення і збереження природних ресурсів землі, обмеження негативного впливу людської діяльності на навколишнє середовище [15].

Інвестиції – це види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект [16].

У результаті неконтрольованого розвитку господарської та іншої діяльності людини і різкого посилення навантажень антропогенної та іншої техногенної діяльності на природу окремі природні ландшафти перестали виконувати повною мірою такі соціально-економічні функції, як: ресурсозабезпечуюча (забезпечення людини і суспільства різними природними ресурсами – відтворюваними і невідтворюваними, вичерпними і невичерпними, мінеральними і біологічними тощо); ресурсовідтворююча (стосується поновлення ресурсів); середовищевідтворююча (відтворення складу атмосферного повітря, якості ґрунтів і вод та інших елементів навколишнього середовища); біовідтворююча (відтворення генофонду або біологічної різноманітності природи). Це й викликало необхідність в охороні навколишнього природного середовища як сукупності заходів щодо корегування та відновлення даних функцій.

Сукупність цих заходів надзвичайно велика і включає в себе наступні напрями: 1) охорона та раціональне використання невідтворюваних (вичерпних) природних ресурсів; 2) зниження або запобігання забрудненню і руйнуванню (змінам хімічного і фізичного складу) навколишнього середовища; 3) забезпечення простого або розширеного відтворення поновлюваних природних ресурсів; 4) підтримання біологічного різноманіття природи, збереження еталонів незмінної природи, підтримання стабільності біогеоценозів і т.п. [4].

Зазначені напрямки охорони навколишнього природного середовища вимагають витрат людських, матеріальних і фінансових ресурсів на проведення відповідних заходів. Згідно з офіційною термінологією Державної служби статистики України, складовими природоохоронних витрат є: поточні витрати на охорону природи, пов'язані з експлуатацією та обслуговуванням засобів природоохоронного призначення; інвестиції в основний капітал (капітальні інвестиції), спрямовані на будівництво й реконструкцію природоохоронних об'єктів; придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування й витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання [6].

Виходячи з вище викладеного, сформулюємо сутність поняття «інвестиційне забезпечення природоохоронної діяльності» як сукупність інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації природоохоронних заходів, спрямованих на збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу.

Що стосується складу інвестиційних витрат природоохоронного призначення, то з урахуванням основних напрямків природоохоронної діяльності можна виділити чотири основних види природоохоронних інвестицій: 1) ресурсозберігаючі – інвестиції в охорону невідтворюваних природних ресурсів (насамперед, охорона та раціональне використання ресурсів надр); 2) ресурсовідтворювані – інвестиції в охорону і відтворення відновлюваних ресурсів – лісових, ґрунтових, рибних, інших біологічних ресурсів, які широко використовуються; 3) середовищезахисні – інвестиції в охорону навколишнього середовища (середовища перебування людини); 4) природоконсервуючі – інвестиції в охорону генофонду (біологічної різноманітності) і біогеоценозів (екосистем) [5].

Природоохоронні інвестиції мають певні особливості порівняно з інвестиціями в інші сфери господарської діяльності, до яких можна віднести: залучення великої кількості природокористувачів; безпосередню пов'язаність з природними процесами, спрямованість не лише на відновлення природного середовища, а й на запобігання негативного антропогенного впливу на природу; системність здійснення у часі та просторі; наочність, транспарентність, конкретність, ясність цілей [12; 14; 20]. Безпосередньою метою природоохоронних інвестицій не є отримання прибутку. Результатом такого типу інвестицій є одержання суспільного блага, що не може бути привласнено окремим індивідом і буде використано всіма членами суспільства.

У процесі аналізу інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності за 2000-2011 роки виявлено тенденцію зростання загальних витрат суб'єктів господарювання на охорону навколишнього природного середовища протягом 2000-2008 років. У 2009 році обсяги інвестування знизились на 9%, але у 2010 р. їх зростання відновилося і в 2011 р. спостерігалися най-

більші внески капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього середовища, які становили – 18490,5 млн. грн. – на 41% більше порівняно з 2010 р. З них 65,1% (12039,7 млн. грн.) – поточні витрати на охорону природи, пов'язані з експлуатацією і обслуговуванням засобів природоохоронного призначення, 30,3% (5607,4 млн. грн.) – інвестиції в основний капітал, направлені на будівництво і реконструкцію природоохоронних об'єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування і 4,6% (843,6 млн. грн.) – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання (табл. 1).

Таблиця 1

Інвестування охорони навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів в Україні у 2000-2011 рр.

Роки	Витрати на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів (млн. грн.)	Капітальні інвестиції				Поточні витрати		
		Всього (млн. грн.)	Частка капітальних інвестицій у загальних витратах, %	Темп зростання капітальних інвестицій, % до попереднього року	У тому числі капітальний ремонт засобів природоохоронного призначення (млн. грн.)	Всього (млн. грн.)	Частка поточних витрат у загальних витратах, %	Темп зростання поточних витрат, % до попереднього року
2000	3224,3	605,9	18,8	–	233,3	2618,4	81,2	-
2001	3675,8	772,1	21,0	127,43	303,5	2903,7	79,0	110,9
2002	3827,3	759,8	20,0	98,41	241,3	3080,1	80,0	106,1
2003	4508,9	1146,9	25,4	150,94	282,6	3362	74,6	109,2
2004	5987,7	1835,5	30,7	160,04	352,3	4152,2	69,3	123,5
2005	7089,2	1775,6	25,0	96,74	312,3	5313,6	75,0	130
2006	7366,6	2194,2	29,8	123,58	354,7	5172,4	70,2	97,3
2007	9691	3080,7	31,8	140,40	517	6610,3	68,2	127,8
2008	12176	3731,4	30,7	121,12	809,4	8444,6	69,3	127,7
2009	11073,5	3040,7	27,5	81,49	554,2	8032,8	72,5	95,1
2010	13128	2761,5	21	90,82	498	10366,6	79,0	129,1
2011	18490,7	6451,03	34,9	233,61	843,6	12039,4	65,1	116,1

Джерело: складено і розраховано за даними [18; 19]

Загальний обсяг витрат на охорону навколишнього природного середовища за період 2000-2011 рр. збільшився у 5,7 разів, з них: капітальні інвестиції – збільшились у 10,6 разів, витрати на капітальний ремонт засобів природоохоронного призначення – у 3,6 разів, а поточні витрати – у 4,6 разів. Позитивним є те, що у 2011 році капітальні інвестиції порівняно з 2010 роком зросли у 2,34 рази, а поточні витрати – лише в 1,16 рази. Тенденція збільшення інвестицій в основний капітал свідчить про посилення оновлення застарілого обладнання природоохоронного призначення.

За розрахунками, збільшуються не лише обсяги капітальних інвестицій екологічного призначення, а й темпи їх зростання (виняток 2002, 2005, 2009, 2010 роки), при цьому не дуже випереджаючи темпи зростання поточних витрат на охорону природного середовища, а в окремі періоди навіть відстаючи.

Однак, навіть зважаючи на зростання природоохоронних інвестицій в основний капітал, варто нагадати, що, за даними Держстату, у 2010 р. в Україні 74,9% основних фондів відпрацювали свій ресурс і потребують заміни, а середня зношеність основних фондів за останнє десятиріччя досягла рівня 53,9%, причому її динаміка показує щорічне прогресуюче старіння основних фондів [18].

Викликає занепокоєння все ще дуже висока частка поточних витрат (68-81% від загального обсягу витрат за 2000-2010 рр.) і досить низький відсоток капітальних інвестицій (в межах 19-

32%) на охорону навколишнього природного середовища, оскільки обсяги витрат на експлуатацію й обслуговування засобів екологічного призначення такого рівня зношеності є значними, а їхня ефективність – низькою. Водночас у 2011 р. спостерігалася активізація підприємств, установ і організацій України щодо капітального інвестування природоохоронного призначення, частка капітальних інвестицій у загальних витратах суб'єктів господарювання на охорону навколишнього природного середовища зросла до 34,9%.

У цілому необхідно констатувати, що інвестиційне забезпечення охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів в Україні на сучасному етапі знаходиться на низькому рівні.

Незважаючи на те, що спостерігається синхронність динаміки питомої ваги капітальних вкладень на охорону навколишнього природного середовища та раціональне природокористування у складі виробленого ВВП та темпу їхнього зростання за роками досліджуваного періоду, фактичний рівень першого показника залишається на вкрай низькому рівні, коливаючись від 0,26 у 2010 р. до 0,53 у 2004 р. (у 2011 р. – 0,49) (рис.1). Для порівняння: в розвинених країнах світу цей показник становить в середньому 1-3,6% від загального обсягу ВВП (наприклад, у Болгарії – 1,5%, Австрії – 3,6%, Франції – 0,8% від загального обсягу ВВП) [13].

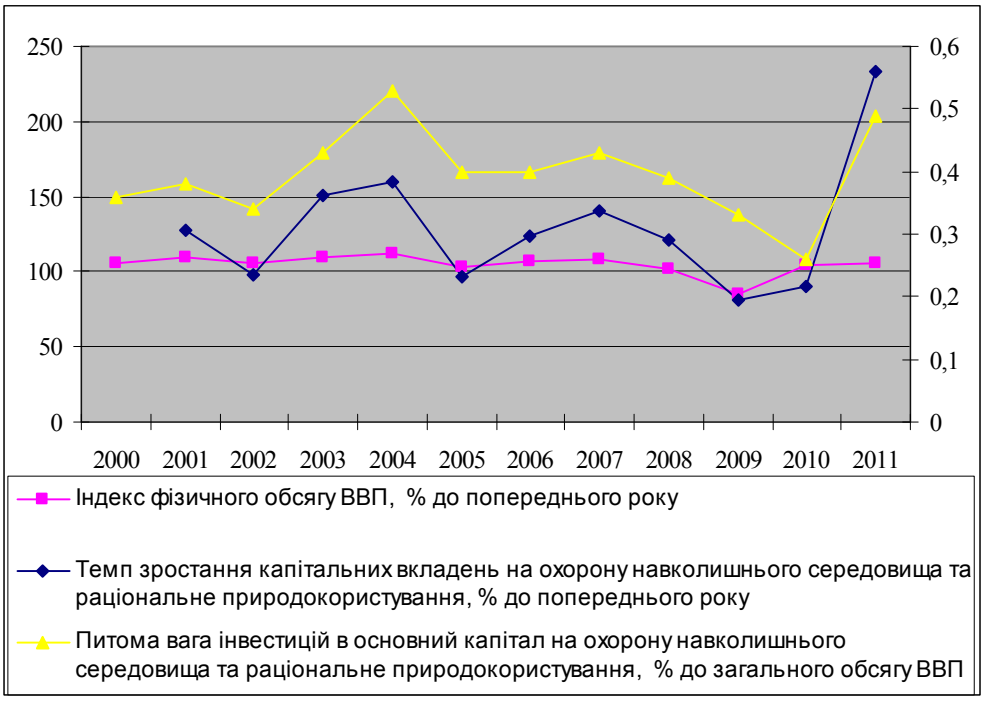

Рис. 1. Інвестиції в основний капітал природоохоронної сфери України у 2000-2011 рр. (побудовано за даними: [18; 19])

Якщо розглянути структуру капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього середовища за напрямами природоохоронної діяльності в Україні, то можна зазначити, що вагоме місце протягом 2006-2011 років займають очищення зворотних вод, поводження з відходами та охорона атмосферного повітря і клімату. Так, у 2011 р. найбільше коштів в цілому по Україні було вкладено: в очищення зворотних вод – 33,0%, поводження з відходами – 27,3%, охорону атмосферного повітря і клімату – 21,7% [9].

Щодо структури капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища, то за досліджуваний період спостерігаємо поступове скорочення інвестування очищення зворотних вод, захисту і реабілітації ґрунту, підземних і поверхневих вод, зростання інвестицій у поводження з відходами, зростання, а у 2011 р. незначне зменшення частки інвестицій на охорону атмосфер-

ного повітря і клімату. Крім того, у 2011 р. значна частка інвестицій (19,8%) припадає на радіаційну безпеку (рис. 2).

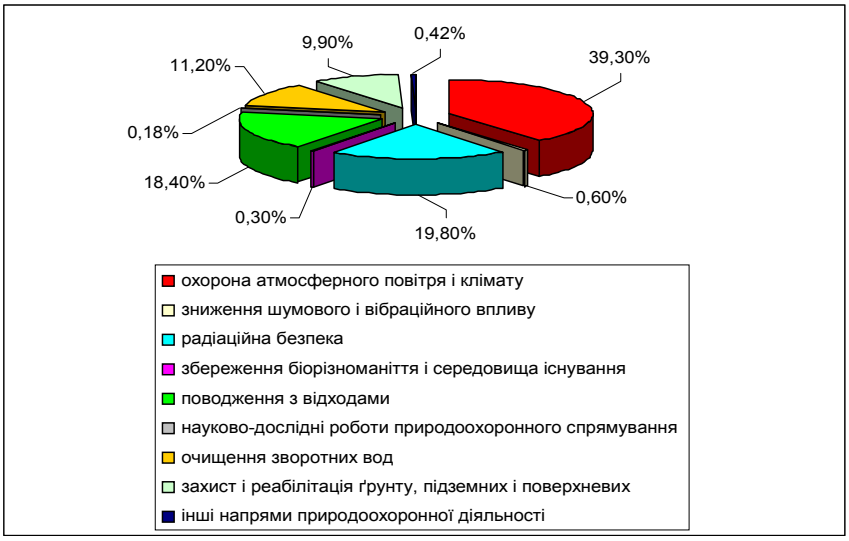

Рис. 2. Структура капітальних інвестицій в Україні за напрямами природоохоронних заходів у 2011 році (%) (побудовано за даними: [9])

У структурі поточних природоохоронних витрат традиційно високою є частка на очищення зворотних вод, хоча і спостерігається її деяке скорочення за період 2000-2011 рр.; поводження з відходами, яка за зазначений період зросла в 3 рази; а також на охорону атмосферного повітря і клімату, яка коливалася в межах 12-17% (рис. 3).

Разом з тим, освоєні обсяги інвестицій на охорону і раціональне використання ресурсів рослинного і тваринного світу за досліджуваний період становили лише від 0,2 до 1,1% усіх капітальних інвестицій природоохоронного призначення, що не відповідає сучасним вимогам формування сталого соціально-економічного розвитку країни.

На думку вчених, гальмування реалізації природоохоронних та ресурсоощадних проектів, які мають вагоме економічне, екологічне та соціальне значення для розвитку суспільного виробництва, зумовлене відсутністю потужних джерел інвестиційного забезпечення – як вітчизняних, так і закордонних. Суб'єкти господарювання ще не забезпечили необхідної концентрації фінансових ресурсів, яка дозволила б запроваджувати енергозберігаючі та природоохоронні технології.

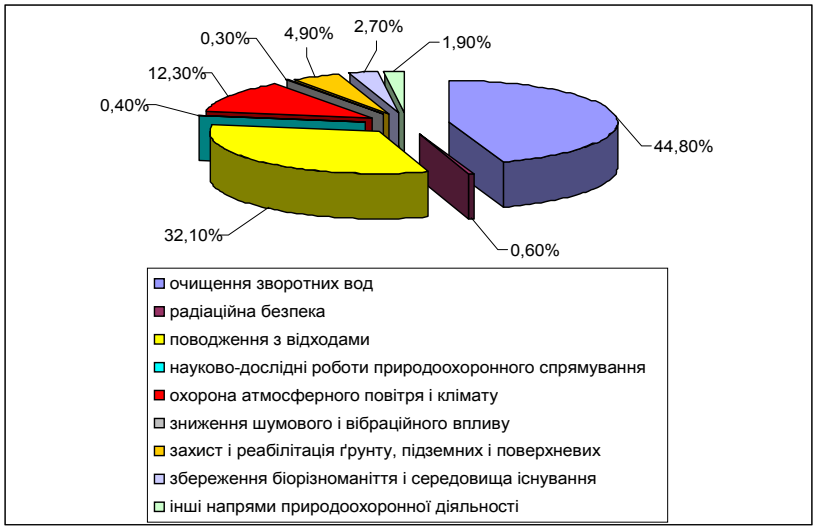

Рис. 3. Структура поточних витрат в Україні за напрямами природоохоронних заходів у 2011 році (%) (побудовано за даними: [9])

Та незважаючи на вищезазначене, основним джерелом інвестицій в охорону навколишнього природного середовища та раціональне природокористування є власні кошти підприємств, адже саме на підприємствах відбувається залучення і використання природних ресурсів у господарську діяльність, що спонукає до запровадження екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій. У 2011 році за рахунок власних коштів підприємств, організацій та установ країни було освоєно 66,6% загального обсягу капітальних інвестицій природоохоронного призначення проти 77,7% у 2010 р. і 76,5% у 2009 р.

Як свідчать дані рис. 4, питома вага державних коштів у структурі джерел фінансування природоохоронних заходів є незначною, нестабільною, коливається, демонструючи періодичне чергування зростання і скорочення. У 2011 р. частка капіталовкладень на охорону навколишнього природного середовища, освоєних за рахунок коштів державного бюджету, знизилась до найнижчого за досліджуваний період рівня і становила 4,4%.

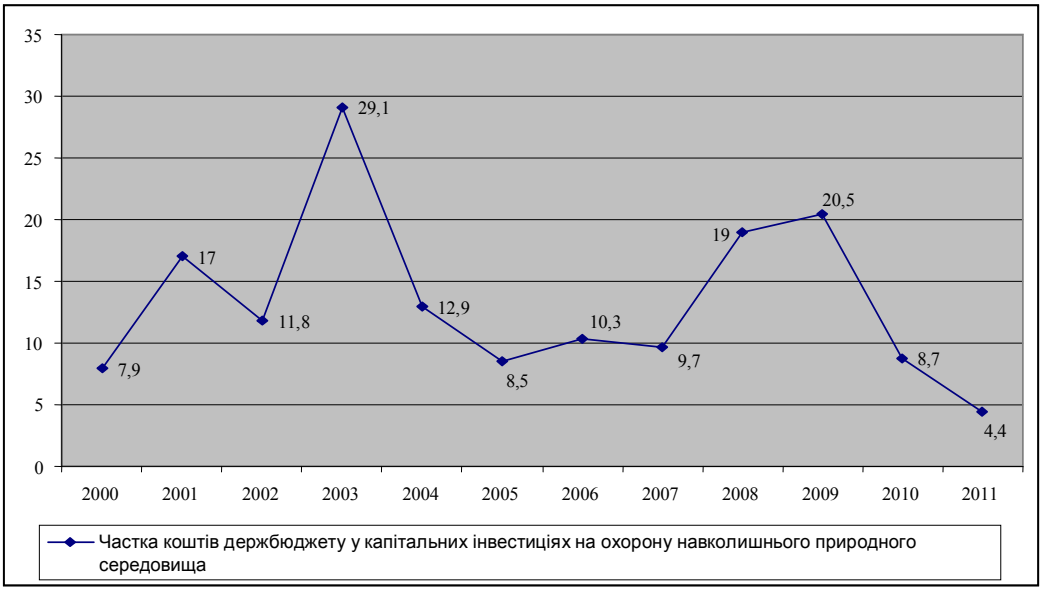

Рис. 4. Частка коштів держбюджету у капітальних інвестиціях на охорону навколишнього природного середовища у 2000-2011 рр. (побудовано за даними: [18; 19])

Проведене дослідження свідчить, що порівняно з потенційною потребою в інвестуванні природоохоронної діяльності наявні інвестиційні ресурси є незначні за обсягом та використовуються неефективно. Інвестиції, що спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, вкрай обмежені відносно накопичених проблем у сфері охорони й відновлення якості довкілля і природних ресурсів, відтворення національного природного багатства країни, розмірів економічних збитків, заподіяних природі та екологічних втрат для суспільства, перспектив збалансованого природокористування.

У зв'язку з постійною нестачею бюджетних коштів, нерозвиненістю фінансового сектора економіки та надзвичайно низькою присутністю іноземних інвесторів вітчизняні підприємства змушені сподіватись лише на власні ресурси та фінансувати природоохоронні заходи за рахунок амортизації та нерозподіленого прибутку.

До основних причин недостатнього інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності необхідно віднести:

– недосконалість нормативно-правового законодавства щодо державної підтримки природоохоронної діяльності;

– значний рівень фізичного та морального зносу основних фондів природоохоронного призначення; низький рівень вітчизняних технологій;

– обмеженість джерел формування інвестиційних ресурсів як на рівні підприємств, так і на рівні держави для підвищення ефективності природоохоронної діяльності;

– розбалансованість дохідної та видаткової частин фінансування природоохоронних заходів;

– недостатню спрямованість податкової системи України на забезпечення природоохоронних заходів;

– недостатнє врахування у видатках державного бюджету країни визначених пріоритетів і комплексного підходу до вирішення питань у сфері охорони навколишнього середовища;

– неефективну роботу контролюючих органів та низький рівень бюджетної дисципліни у сфері охорони навколишнього природного середовища;

– слабкий зв'язок між виділенням коштів і отриманням екологічного ефекту;

– недостатню концентрацію коштів на пріоритетних напрямах для розв'язання основних екологічних проблем;

– обмежене використання вітчизняними виробниками світових досягнень у сфері інвестиційного забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Проведений аналіз залучення капітальних інвестицій та поточних витрат підприємств, організацій, установ на охорону та раціональне використання природних ресурсів у регіони України за 2009-2011 роки приводить до висновку, що найбільші витрати на охорону навколишнього природного середовища притаманні таким областям, як: Дніпропетровська (23,2%; 25,8% і 25,4% від загального обсягу витрат у 2009 р., 2010 р і 2011 р. відповідно), Донецька (16,7%; 16,8%; 16,5%), Запорізька (8,6%; 7,05%; 7,4%) і Луганська (13,7%; 10,7%; 7,03%). Саме в цих областях розташовані особливо небезпечні промислові об'єкти, які забруднюють навколишнє середовище. Натомість найменші витрати спостерігаємо у Тернопільській області (0,26%; 0,19%; 0,11%), Закарпатській (0,45%; 0,43%; 0,34%), Чернівецькій (0,64%; 0,39%; 0,35%).

За досліджуваний період значних змін зазнала Київська область, де розмір капітальних інвестицій та поточних витрат у 2011 р. зріс порівняно з 2010 р. в 5,8 рази, а порівняно з 2009 р. – у 7,5 раз. Збільшились інвестиції за цей же період і в інших регіонах: у АР Крим – на 92% і у 2,8 рази відповідно, у м. Києві – на 89% і 90,5%, у Харківській області – на 58,4% і 67,6%. Водночас, у Кіровоградській області, збільшившись у 2010 р. порівняно з 2009 р. на 31%, розмір інвестицій у 2011 р. порівняно з 2010 р. зменшився майже на 47%. Спадні темпи зростання капітальних інвестицій і поточних витрат за досліджуваний період спостерігаються також у Тернопільській, Хмельницькій, Луганській областях.

Щодо безпосередньо капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища, у цій частині спостерігаються аналогічні тенденції. Частка Київської області в загальній сумі капітальних інвестицій України у 2011 році досягла 21,7% (при 1,08% у 2009 р.), Харківської – 8,2% (при 2,8% у 2009 р.), а частка Луганської області зменшилась до 2,6% (при 12,7% у 2009 р.). При цьому у поточних витратах частка Київської області практично не змінилась, а Харківської і Луганської – зменшилась.

У Київській області капітальні інвестиції у 2011 р. порівняно з 2010 р. зросли у 26 разів, а порівняно з 2009 р. – аж у 42,7 рази. У АР Крим темпи зростання становлять відповідно 2,7 і 5,2 рази; у м. Києві – 5,7 і 2,5 рази; у Харківській області – 5,4 і 6,3 рази, у Волинській області – 9,7 і 2,8 рази. Обсяг капітальних інвестицій за той же період зменшився у Івано-Франківській області – на 22,5% і 45,1%; у Кіровоградській – на 71,9% і 11,8%; у Рівненській – на 39,1% і 63,9%; у Хмельницькій – на 11,6% і 42,9%. Темпи зростання поточних витрат, на відміну від темпів зростання капітальних інвестицій, у цілому є невисокими [18; 19].

Для аналізу нерівномірності інвестиційного забезпечення охорони і раціонального використання природних ресурсів пропонуємо використати індекс концентрації Герфіндаля-Гіршмана:

$$HHI = \sum_{j=1}^{k} \left(\frac{i_j}{I} \cdot 100 \right)^2, \quad (1)$$

де k = 27 – кількість регіонів (25 областей, м. Київ і м. Севастополь) України; i_j – обсяг капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів у j-му регіоні; I – загальний обсяг капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ре-

сурсів в Україні. Теоретично максимальне значення індексу ННІ дорівнює 10000 і досягається тоді, коли весь обсяг інвестиційних надходжень припадає на один регіон. Мінімальне значення індексу відповідає рівномірному розподілу інвестицій по 27 регіонах і дорівнює 370,37 (10000 / 27 = 370,37).

За формулою (1) нами було розраховано індекси неоднорідності ННІ за 2009-2011 роки. На рис. 5 наведена динаміка індексу ННІ, де пунктирною лінією позначено мінімально можливий рівень індексу ННІ при повній рівномірності розподілу капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів по території України. З рисунку також видно, що загалом інвестиційні надходження в регіони України характеризуються значним відхиленням від рівномірного розподілу, що свідчить про концентрацію капітальних інвестицій в обмеженому числі регіонів.

Капітальні інвестиції на охорону та раціональне використання природних ресурсів із державного бюджету також нерівномірно розподіляються за регіонами. За 2009-2011 рр. найбільшу частку отримали Івано-Франківська область (37,6% у 2009 р., 46,61% у 2010 р., 15,76% у 2011 р.), АР Крим (30,84% у 2011 р.), Львівська область (13,1% у 2009 р., 17,02% у 2010 р.), Чернівецька область (10,9% у 2009 р.). Це було зумовлено необхідністю усунення екологодеструктивних процесів у цих регіонах України.

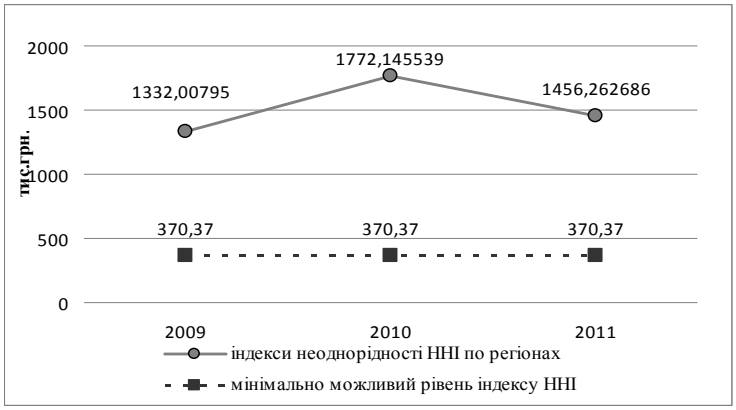

Рис. 5. Динаміка індексу ННІ на регіональному рівні (розраховано за даними: [7; 8; 9].

Незважаючи на певні позитивні тенденції, інвестування природоохоронної діяльності в Україні потребує подальшої активізації для забезпечення збільшення обсягів природоохоронних заходів. Адже удосконалення інвестиційної діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання ресурсів є підґрунтям життєдіяльності і життєздатності суспільства та забезпечення його матеріальних і духовних потреб. Для досягнення стійкого розвитку економіки України, на думку С.Рассадникової, обсяг необхідних інвестицій у природокористування повинен становити не менше, ніж 3-3,5% ВВП [17]. У зв'язку з цим необхідно вжити невідкладні заходи щодо формування в Україні дієвої інвестиційної політики, спрямованої на активізацію інвестицій у природоохоронну діяльність.

З метою активізації інвестування природоохоронної діяльності необхідно створити сприятливе середовище, що передбачає удосконалення природоохоронного та інвестиційного законодавства, зокрема у сферах податкової, кредитної і цінової політики; визначення і реалізацію заходів, спрямованих на вирішення пріоритетних природоохоронних проблем; створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиненого фондового ринку та фінансово-кредитної системи; застосування системи економічних стимулів, а саме: надання податкових знижок з продажу екотехніки, пільг за умови прискореної амортизації очисного обладнання, субсидій, пільгових кредитів на природоохоронне устаткування тощо; забезпечення прозорості формування і використання коштів на природоохоронні заходи і, зокрема, цільового природоохоронного призначення.

У податковому законодавстві України варто закласти основи стимулювання активізації інвестицій у природоохоронну діяльність шляхом зниження податкового тиску на підприємців-

природокористувачів. Зокрема, підприємства, що впроваджують екологічні технології, варто звільнити від оподаткування на певний період або зменшити для них оподатковуваний прибуток на суму, яку підприємство реінвестувало на охорону природного середовища. При цьому необхідно проаналізувати і використати зарубіжний досвід. Наприклад, Чехія і Словаччина звільняють на п'ять років від оподаткування прибуток, отриманий підприємством при впровадженні сонячної, вітрової, гідроелектричної енергії. У Польщі надають податкові пільги при використанні відходів виробництва, при інвестиціях на охорону довкілля в сільському господарстві [11]. У загальному випадку податкові пільги для виробників повинні встановлюватися з урахуванням рівня проведення природоохоронних заходів, екологічності виду діяльності.

При розподілі бюджетних ресурсів слід враховувати екологічний стан, а також можливості по залученню коштів на охорону навколишнього середовища у кожному регіоні. Державну підтримку природоохоронній діяльності в регіонах варто надавати у різних формах: субсидій, дотацій, субвенцій.

Висновки. Незважаючи на те, що на сучасному етапі обсяги капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища зростають, інвестиційне забезпечення охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів в Україні перебуває на низькому рівні, обсяги природоохоронних інвестицій є недостатніми і використовуються неефективно.

Інвестиції у сферу природоохоронної діяльності мають бути спрямовані на впровадження екологічно безпечних виробництв, систем переробки відходів життєдіяльності, реконструкції об'єктів, які завдають великої екологічної шкоди навколишньому середовищу.

Необхідно мобілізувати інвестиції у природоохоронну діяльність з усіх можливих джерел, збільшити державні інвестиції, активізувати альтернативне інвестування, стимулювати притік іноземних інвестицій у природоохоронну діяльність. Для цього потрібно створити привабливі інвестиційні проекти, які передбачатимуть не лише економічний, але і соціальний та екологічний ефекти. Для розв'язання проблем інвестування природоохоронної діяльності доцільно використовувати таку форму, як лізинг, який дозволяє без значних фінансових витрат відновити виробничі фонди та придбати майно значної вартості. Важливим джерелом фінансування природоохоронних заходів може стати також страхування екологічних ризиків (екологічне страхування).

Література

1. Андреева Н.Н. Экологоориентированные инвестиции в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности / Н.Н. Андреева, С.К. Харичков. – Одесса: Институт проблемы рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 196 с.
2. Арестов С.В. Основи формування ефективності екосистемного трансферу при екологічному інвестуванні [Електронний ресурс] / С.В. Арестов. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/en_RE/2010_7_2/2.pdf
3. Вишницька О.І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації / О.І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка". – 2009. – №2. – С. 51-58.
4. Власов М.В. Инвестиции в рациональное природопользование (на примере разработки и реализации целевых комплексных экологических программ): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика природопользования)» / М.В. Власов. - Екатеринбург, 2004. – 32 с.
5. Глотова И.И. Финансово-кредитный механизм рационализации природопользования [Электронный ресурс] / И.И. Глотова, Е.П. Томилина, Ю.Е. Клишина. – Режим доступу: http://www.uecs.ru/uecs-37-372012/item/970-2012-01-24-05-56-12?pop=1&tmpl=component&print=1
6. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
7. Довкілля України. Статистичний збірник. 2009. – К., 2010. – 201 с.
8. Довкілля України. Статистичний збірник. 2010. – К., 2011. – 205 с.
9. Довкілля України. Статистичний збірник. 2011. – К., 2012. – 185 с.
10. Жавнерчик О.В. Інвестиційні проблеми трансформації природоохоронної діяльності на засади сталого розвитку [Електронний ресурс] / О.В. Жавнерчик. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vodeu/2010_10/5%20Zhavnerchik.pdf
11. Кашенко О.Л. Фінансові аспекти екологічних платежів / О.Л. Кашенко // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 36-38.
12. Кімліченко О.І. Теоретико-методологічні засади інвестицій в раціональне природокористування [Електронний ресурс] / О.І. Кімліченко. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2010spec_tezi/ec_kimlich.php
13. Кліменко О.В. Еколого-економічне обґрунтування інвестиційної діяльності промислового підприємства: дис. … канд. екон. наук: 08.00.06 / О.В. Кліменко. – Суми, Сумський державний університет, 2011. – 240 с.
14. Крамаренко К.М. Теоретичні аспекти екологізації інвестиційної діяльності / К.М. Крамаренко // Інноваційна економіка. – 2012. – №6. – С. 161-163.

15. Охорона довкілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Охорона_довкілля

16. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560 XII (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12

17. Рассадникова С.І. Сучасні тренди і проблеми реформування інвестиційного забезпечення природокористування / С.І. Рассадникова // Економіст. – 2010. – №8. – С. 38-41.

18. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Август Трейд, 2012. – 559 с.

19. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Август Трейд, 2008. – 572 с.

20. Федчак О.М. Інвестиційна складова організаційно-фінансового механізму раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] / О.М. Федчак. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonpr/2008/Fadchak.pdf

References

1. Andreyeva N.N., Kharichkov S.K. *Ekologoorientirovannye investitsii v sisteme obespecheniya resursno-ekologicheskoy bezopasnosti* [Environmentally oriented investment in the system of resources and environmental security provision]. Odessa, Institut problemy rynka i ekonomiko-ekologicheskikh issledovaniy NAN Ukrainy Publ., 2000. 196 p.

2. Arestov S.V. *Osnovy formuvannia efektyvnosti ekosystemnoho transferu pry ekolohichnomu investuvanni* [The foundations of forming effectiveness of ecosystem transfer in ecological investment]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/en_RE/2010_7_2/2.pdf (accessed 22 April 2013).

3. Vyshnytska O.I. Ekolohichni investytsii: sutnist, klasyfikatsiia, pryntsypy ta napriamy realizatsii [Environmental investment: essence, classification, principles and implementation directions]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Ekonomika" – Scientific journal of Sumy state university. Series "Economics"*, 2009, no.2, pp. 51-58.

4. Vlasov M.V. *Investitsii v ratsionalnoye prirodopolzovaniye (na primere razrabotki i realizatsii tselevykh kompleksnykh ekologicheskikh programm)*. Avtoref. diss. kand. ekon. nauk [Investment in reasonable nature management (citing the development and implementation of goal-oriented comprehensive ecological programs as an example). Ph.D. diss. synop.]. Ekaterinburg, 2004. 32 p.

5. Glotova I.I., Tomilina Ye.P., Klishina Yu.Ye. *Finansovo-kreditnyy mekhanizm ratsionalizatsii prirodopolzovaniya* [The financial-credit mechanism of rationalization of wildlife management]. Available at: http://www.uecs.ru/uecs-37-372012/item/970-2012-01-24-05-56-12?pop=1&tmpl=component&print=1 (accessed 22 April 2013).

6. *Derzhavna sluzhba statystyky* [State statistics service of Ukraine]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 22 April 2013).

7. *Dovkillia Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk. 2009* [Environment of Ukraine. Statistical collection. 2009]. Kyiv, 2010. 201 p.

8. *Dovkillia Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk. 2010* [Environment of Ukraine. Statistical collection. 2010]. Kyiv, 2011. 205 p.

9. *Dovkillia Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk. 2011* [Environment of Ukraine. Statistical collection. 2011]. Kyiv, 2012. 185 p.

10. Zhavnerchyk O.V. *Investytsiini problemy transformatsii pryrodookhoronnoi diialnosti na zasady staloho rozvytku* [Investment problems of nature conservation activity transformation towards steady development principles]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vodeu/2010_10/5%20Zhavnerchik.pdf (accessed 22 April 2013).

11. Kashenko O.L. Finansovi aspekty ekolohichnykh platezhiv [Financial aspects of ecological payments]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 2009, no.1, pp. 36-38.

12. Kimlichenko O.I. *Teoretyko-metodolohichni zasady investytsii v ratsionalne pryrodokorystuvannia* [Theoretical and methodological base of investment in reasonable nature management]. Available at: http://www.confcontact.com/2010spec_tezi/ec_kimlich.php (accessed 22 April 2013).

13. Klimenko O.V. *Ekoloho-ekonomichne obgruntuvannia investytsiinoi diialnosti promyslovoho pidpryiemstva.* Dys. kand. ekon. nauk [Ecological and economic substantiation of an industrial enterprise investment activity. Ph.D. diss.]. Sumy, Sumskyi derzhavnyi universytet, 2011. 240 p.

14. Kramarenko K.M. Teoretychni aspekty ekolohizatsii investytsiinoi diialnosti [Theoretical aspects of investment activity ecologization]. *Innovatsiina ekonomika –Innovative Economics*, 2012, no.6, pp. 161-163.

15. *Okhorona dovkillia* [Environmental protection]. Available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Okhorona_dovkillia (accessed 22 April 2013).

16. *Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 r. № 1560 XII (zi zminamy i dopovnenniamy)* [Law of Ukraine "On the investment activity"]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (accessed 22 April 2013).

17. Rassadnykova S.I. Suchasni trendy i problemy reformuvannia investytsiinoho zabezpechennia pryrodokorystuvannia [Current trends and problems of reforming nature management investment provision]. *Ekonomist – Economist*, 2010, no.8, pp. 38-41.

18. Osaulenko O.H., ed. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik* [Statistical year-book of Ukraine of 2011]. Kyiv, Avhust Treid Publ., 2012. 559 p.

19. Osaulenko O.H., ed. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2007 rik* [Statistical year-book of Ukraine of 2007]. Kyiv, Avhust Treid Publ., 2008. 572 p.

20. Fedchak O.M. *Investytsiina skladova orhanizatsiino-finansovoho mekhanizmu ratsionalnoho pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnioho pryrodnoho seredovyshcha* [Investment component of organizational and finance mechanism of reasonable nature management and environmental protection]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonpr/2008/Fadchak.pdf (accessed 22 April 2013).

Надійшла 22.04.2013